

פרשות אחרי מות-קדשים יהודה ראק

ההקשר הסיפורי של סדר העבודה

א. הקדמה: פרשיות הלכתיות בהקשר סיפורי

ספר ויקרא, יותר מכל ספר אחר, מרובה בפרשיות הלכתיות. במחשבה חפוזה ניתן לחשוב שבעצם הספר איננו אלא סדרה של פרשיות הלכתיות, לפי סדר נושאי מסויים, כאשר פה ושם התורה משלבת בין הפרשיות ההלכתיות גם סיפורים קצרים (סיפור היום השמיני למילואים [פרקים ט' - י'] וסיפור המקלל [פרק כ"ד], פסוקים י' - כ"ג), כדי ללמד על הפרשיות ההלכתיות סביבם.

אולם, וודאי שאין הדבר כך. בדומה לפרשיות ההלכתיות שבספרים שמות ובמדבר, גם הפרשיות ההלכתיות של ספר ויקרא תמיד פותחות בפסוק המתאר אירוע: אירוע הדיבור של ה' למשה ו/או לאהרון. מכאן, שכל הפרשיה ההלכתית משועבדת למבנה סיפורי, ולא להיפך: הסיפור הארוך של התורה כולל בתוכו תיאורי אירועים של דיבור ה', עם פירוט התכנים של דיבורים אלה.

לעבודה שכל החקיקה ההלכתית בתורה ערוכה בתוך סיפור נתינתה מפי ה' יש חשיבות כללית גדולה במישור ההשקפתי-קיומי להבנת תפקיד המצוות במסגרת מערכת היחסים שבין ה' לבין ישראל. אך יש לדבר גם משמעות פרשנית מקומית יותר: ביחס לכל פרשיה הלכתית, עלינו לבאר את הזיקה בין תכניה הספציפיים לבין ההקשר הסיפורי הספציפי בו היא נתונה.

מאידך גיסא, אין ספק שהתכנים של הפרשיות הלכתיות מתאפיינים בסגנון ובמבנים עצמאיים, החורגים מהמתבקש מהמסגרת הסיפורית. גם כאשר תפקידה של פרשיה הלכתית מסויימת בהקשר הסיפורי ותרומתה להקשר זה הם ברורים, לא נראה שכל פרט ופרט בפרשיה ההלכתית יכול להתבאר על פי הקשר זה. כלומר, הפרשיה ההלכתית נאמרה מפי הגבורה בשלב מסויים בסיפור, ולכן היא מתבארת על פי הקשר סיפורי זה; אך בו בזמן היא גם לובשת זהות ותפקיד עצמאיים.

מכאן, שתפקידו של הפרשן בביאור פרשיה הלכתית הוא כפול: מחד, לאפיין את הפרשיה ההלכתית בהתאם לנושאה ולמסרה העיקריים, ובמישור זה להבין כיצד הפרשיה משתלבת בהקשר הסיפורי; ומאידך, לבאר את הפרשיה כישות עצמאית, על פרטיה, מבנה וסגנונה.

הפרשן הקלאסי שמייצג דואליות זו באופן מובהק הוא כמובן הרמב"ן, אשר באופן עקבי טורח לקשר פרשיות הלכתיות מבחינת תכנן העיקרי להקשר הסיפורי, וגם עוסק בפרטיהן ההלכתיים באופן עצמאי.

כמובן, פרשיות הלכתיות שונות נבדלות זו מזו במידת זיקתה של כל אחת ואחת מהן להקשר הסיפורי. כך, לדוגמא, הפרשיות ההלכתיות בפרשת בא (פרק י' פסוק א' - פרק י"ג, פסוק ט"ז) מחוברות היטב להקשר הסיפורי, וכמעט כל פרטיהן יכולות להתבאר בהקשר זה. לעומת זאת, נראה שסדרת פרשיות הטומאה והטהרה בויקרא י"א - ט"ו היא בעלת זיקה רופפת למדי להקשר הסיפורי: הקשר הוא הצורך לחזק את קדושת המקדש בשמירתו מטומאה באופן כללי, ואת תפקיד הכהנים בהוראה ובאכיפה של קדושה זו, בהקשר חטא נדב ואביהו. פרטי דיני הטומאה והטהרה בפרקים אלה דורשים מלאכת ביאור מקומי, החורגת מההקשר הסיפורי הרחב יותר.

ב. הקושי בתיאור העשייה בפרשית 'סדר העבודה'

פרשיית סדר העבודה בויקרא ט"ז היא, על פניה, פרשיה הלכתית קלאסית: היא באה לצוות על דיני סדר עבודת יום הכיפורים, על כל פרטיהם. אמנם הפרשיה פותחת בקישור זמן נתינת הפרשיה למות נדב ואביהו - "וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרון..." (פרק ט"ז, פסוק א'), אבל את זה מן הסתם יש לקשר לאיסור הכניסה אל הקודש, המופיע בתחילת הפרשיה:

(א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן
בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי ה' וַיִּמָּתוּ:

(ב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיקָ וְאֵל יִבְאֵ
בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבַּיִת לַפְּרִכָּת אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת
אֲשֶׁר עַל הָאָרֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בַעֲנַן אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת:
(פרק ט"ז)

נראה, אם כן, שדי לנו לבאר את הזיקה הערכית בין איסור זה לבין מיתת נדב ואביהו, ואת מקומו של איסור זה בהקשר סדר העבודה; ולפי זה, את סדר העבודה עצמו נוכל לבאר באופן בלתי-תלוי בהקשר הסיפורי.

אולם, דברים אלה אינם מספיקים, שהרי התורה טורחת להדגיש את זיקת הפרשיה להקשר הסיפורי, לא רק בפתיחתה, בציון זמן הדיבור שהוא אחרי מות בני אהרון, אלא גם בסיומה:

(לד) ...וַיַּעַשׂ כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה:

נבאר את הדברים:

ר' אברהם דאנציג, בעל 'חיי אדם', עוסק בפרשיית סדר העבודה בסוף ספרו 'חכמת אדם' (ספר הלכות על סדר יורה דעה), והוא מעיר על פסוק זה. לדעת רש"י, פירוש הפסוק הוא שכאשר הגיע יום הכיפורים הבא, אהרון ביצע את סדר העבודה. אולם, פירוש זה תמוה: סביר להניח כי בכל פעם שנאמרה פרשיה הלכתית, הלכותיה בוצעו בהזדמנות הראשונה שניתן היה לקיימה, והתורה איננה מציינת זאת -

הדברים מובנים לקורא מאליהם, ואינם מעניין הפרשיה. אם כן, מה שונה כאן?

רק במקומות בודדים אנו מוצאים שבעקבות נתינת הלכה התורה מציינת שההלכה קוימה; ובכל מקום כזה יש לבאר כיצד הביצוע בפועל של המצווה הוא חלק מהותי מהסיפור עצמו². לכן, נראה שהיחס בין מצוות סדר העבודה לבין ההקשר הסיפורי הוא עמוק יותר ממה ששיערנו, באופן שלא רק נתינת הציווי אלא גם קיומו בפועל מהווה תרומה משמעותית למהלך הסיפורי. דברים אלה כמובן דורשים ביאור נוסף.

ג. פירושו של בעל החיי אדם

בעל החיי אדם מצביע על תופעה מפתיעה נוספת בפרשיה. בפרשיות המועדות בפרשת אמור (ויקרא פרק כ"ג), ובפרשיות קרבנות המוספים בפרשת פנחס (במדבר פרקים כ"ז - כ"ט), התורה תמיד פותחת בציון היום והתאריך שבו מדובר, ולאחר מכן מפרטת את הלכותיו. סדר זה הוא הגיוני ומובן. לעומת זאת, אצלנו התורה מפרטת את כל סדר העבודה, ורק לקראת הסוף, בפסוק כ"ט, היא מזכירה לראשונה שמדובר ב"בחודש השביעי בעשור לחודש". מדוע הקורא צריך להמתין עד סוף הפרשיה הארוכה על מנת ללמוד שמדובר ביום הכיפורים?

בעל החיי אדם, בשם הגר"א, מפרש את הדברים על פי מדרש בויקרא רבה:

אמר ר' יהודה בר' סימון: צער גדול היה לו למשה בדבר זה. אמר: אוי לי, שמא נדחף אהרון אחי ממחיצתו³?... אמר הקב"ה למשה: לא כשם שאתה סבור... אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס - יכנס, רק שיכנס בסדר הזה.

(פרשה כ"א, ז')

לפי פירוש זה, גופו של סדר העבודה כלל איננו מדבר על יום הכיפורים, אלא הוא מתאר את כניסתו של אהרון לקודש הקודשים באופן כללי. כלומר, בכל זמן שאהרון רוצה להכנס לקודש הקדשים הוא רשאי לעשות כן, אך יש תנאי לכך: "בזאת יבוא אהרון אל הקודש..." (פרק ט"ז, פסוק ג') - שיעשה את כל סדר העבודה. כלומר, פסוק ג' מהווה סיוג של פסוק ב', ויש לקרוא את הפסוקים כך:

1 מדברי רש"י נראה שהפסוק בא לציון לא רק את עובדת ביצוע סדר העבודה, אלא גם שאופי קיומו היה "כאשר ציווה", כלומר כמקיים גזירת מלך; ושהצורך לציון אופי זה הוא על רקע העובדה שמדובר בפרשיה על לבישת בגדים, שניתן לחשוש שהיא נעשית לצרכים אישיים. אולם, בפרשיה מדובר בלבישת בגדי בד פשוטים, ומקומה של הערה כזו של התורה צריך להיות דווקא לגבי בגדי הזהב, המפורטים לא כאן אלא בפרשת תצווה. ומלבד זה, יש כאן העמסת יתר על הכתוב.

2 כדוגמה לכך ראו שיעורנו לפרשת שמיני בעניין איסורי הטומאה בתורה, לגבי פרשיית שילוח מחנות.

3 כלומר, כיוון שנאמר לו "ואל יבוא בכל עת אל הקודש" (פרק ט"ז, פסוק ב') חשב משה שאהרון לעולם לא יכנס לקודש הקדשים.

(ב) "ואל יבוא בכל עת אל הקודש..." - ללא כל הכנה,

(ג) כי אם "בזאת יבוא אהרון..." - לאחר ההכנות המתוארות בהמשך הפרק, מותר לו להכנס תמיד, 'בכל עת'.

אמנם לדורות "אין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה" (משנה, כלים, פרק א', משנה ט'), אבל לאהרון עצמו הותר להכנס בכל עת שירצה - ובלבד שיעשה כסדר הזה.

כיוון פרשני זה נתמך על ידי העובדה שבמהלך כל סדר העבודה לא נזכר "כהן גדול" כללי, אלא "אהרון": "בזאת יבוא אהרון אל הקודש..." והקריב אהרון... ונתן אהרון... והקריב אהרון... והקריב אהרון... וסמך אהרון... ובא אהרון..." (פסוקים ג', ו', ח', ט', י"א, כ"א ו"ג בהתאמה). רק בסוף הפרשיה, בעניין יום הכיפורים, מדובר בכהן הגדול שבכל דור: "והיתה לכם לחוקת עולם: בחודש השביעי בעשור לחודש תענו את נפשותיכם... וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו..." (פסוקים כ"ט - ל"ב). לפירושו של הגר"א על פי ויקרא רבה, המובא על ידי בעל חיי אדם, הדברים מובנים: החלק הראשון של הפרשיה מורה לאהרון עצמו מה התנאים לכניסתו אל הקודש בכל עת שהוא יחפוץ בכך, וסופה מחדש שלדורות, בכל שנה, על הכהן הגדול שבאותו דור לעשות את אותו סדר ביום הכיפורים.

אף על פי כן, הפירוש קשה. מן הסתם, אין הכוונה שאהרון יכנס סתם כשמתחשק לו, אלא כאשר הוא רואה צורך בכפרה על עם ישראל, והוא אינו רוצה להמתין ליום הכיפורים; ואם כך, מדוע כפרה זו תתאפשר רק לאהרון, ולא לכל כהן גדול? ואם אכן יש איזו סיבה מיוחדת שאין לאפשר לכהן גדול אחר לעשות את סדר העבודה שלא ביום הכיפורים, נראה שהתורה הייתה צריכה לכתוב זאת בפירוש.

מלבד קשיים אלה, התלויים בסברה, נראה שעדיין יש קושי פרשני בסיום הפרשיה. לדעת בעל חיי אדם, המשפט "ויעש כאשר צוה ה' את משה" (ל"ד) מתבאר על פי פירושו כציון זריזותו של אהרון, שמייד הלך ועשה את סדר העבודה. אולם, לפי פירושו הרי אין כאן ציווי כלל לעשות את סדר העבודה, אלא רק נתינת אפשרות והזדמנות. משמעות הלשון "כאשר ציווה" הוא שאהרון קיים את הציווי ועשה את שמוטל עליו, ולא שניצל הזדמנות. אמנם, לגבי כניסה נתונה וידועה לקודש הקדשים אכן יש לפי פירוש זה ציווי לעשות את סדר העבודה; אבל אם זו כוונת הכתוב, הרי שעיקר סיפור כניסת אהרון לקודש חסר מן הספר, והיה צריך לכתוב "ויבוא אהרון אל הקודש, ויעש כאשר צוה ה' את משה".

ד. החיבור לסיפור

כאמור, בעל חיי אדם פירש כאילו היה כתוב "כי אם" בין פסוק ב' (איסור ביאה אל הקודש) לבין פסוק ג' ("בזאת יבוא אהרון אל הקודש"). אולם, בתורה לא כתוב "כי אם", ואין כאן אלא ציווי סתום: "בזאת יבוא אהרון אל הקודש".

בפסוק י"ח נאמר:

(יח) וַיֵּצֵא אֶל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' וַיִּכְפֹּר עָלָיו...

באיזה מזבח מדובר? השלב האחרון בסדר העבודה קודם לפסוק זה הוא כפרת אוהל מועד (ט"ז). אם כן, ה'יציאה' האמורה בפסוק י"ח היא יציאה מאוהל מועד, ולפי זה הכפרה בפסוק י"ח היא כפרת המזבח החיצון, מזבח העולה. אולם, בפרשיית מזבח הקטורת בסוף פרשת תצווה נאמר לגבי מזבח הקטורת:

וַיִּכְפֹּר אֶהָרֶן עַל קַרְנֹתָיו אֶחַת בַּשָּׁנָה מִדָּם חֲטָאת הַכֹּהֲנִים אֶחַת בַּשָּׁנָה וַיִּכְפֹּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם...

(שמות, פרק ל', פסוק י')

אם כן, מדובר דווקא במזבח הזהב, שנמצא בתוך אוהל מועד.

גם להלכה, הכפרה היא על מזבח הזהב:

"ויצא אל המזבח אשר לפני ה' - זה מזבח הזהב.

(משנה, יומא, פרק ה', משנה ה').

אם כן, מהו פירוש היציאה בפסוק "ויצא אל המזבח..." - מהיכן להיכן הכהן יוצא?

בברייתא (שם) אמרו חז"ל:

"ויצא אל המזבח" מה תלמוד לומר? אמר רבי נחמיה: ...היכן היה? לפני מן המזבח.

(יומא נח:).

כלומר, הכהן הגדול מבצע את ההזאות לכיפור אוהל מועד כאשר הוא עומד ממערב למזבח הזהב, בינו לבין הפרוכת. לאחר מכן הוא 'יוצא' למזרחו של מזבח, ומשם מתחיל לעשות את עבודות הדם על המזבח.

אולם, ברור שדרשה זו איננה תואמת את פשוטו של מקרא: הליכה מעבר אחד של המזבח לעברו השני איננו יכול להקרא 'יציאה'.

לפי המהלך שלנו לעיל הדברים מובנים: כפרת סדר העבודה הוא כפרה של מקומות השכינה במקדש: ה"קודש" (שנקרא בספר שמות קודש הקדשים), אוהל מועד, והמזבח. כנראה לדורות רק מזבח הזהב, שנמצא בתוך אוהל מועד, נחשב למקום שכינה⁴. אולם, ביום השמיני למילואים נאמר:

(כג) ... וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֵל כָּל הָעָם:

(כד) וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלִבִים...

(ויקרא, פרק ט').

כבוד ה', שמראהו כאש אוכלת (ראו שמות, פרק כ"ד, פסוקים ט"ו - י"ח), יצא אל המזבח החיצון, ובכך נראה אל

פשוט משמעות הסתימה היא שסדר העבודה איננו תנאי לדבר אחר, וגם לא עבודה לאיזה תאריך מוגדר שאיננו נזכר כאן; אלא שעכשיו, מייד, אהרון מצווה להכנס לקודש הקדשים בכפרת סדר העבודה המפורט בפרשיה.

מדוע ה' מצווה זאת על אהרון?

החטא של בני אהרון בתוך המקדש, ומיתתם במקדש שטימאה את המקדש, מצריכים כפרה מיידית של המקדש. משום כך ה' מצווה עכשיו, "אחרי מות שני בני אהרון בקרבנות לפני ה' וימותו" (פסוק א'), שאהרון יכפר על העבירה שנעשתה על ידי בניו, על ידי ביתו-משפחתו: "וכפר בעדו ובעד ביתו... וכפר בעדו ובעד ביתו" (פסוקים ו' ו'י"א). בנוסף לכך, נצרכת כפרה גם על כלל ישראל: "וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל" (י"ז), וגם על הקודש והמקדש שנתחללו על ידי העבירה ועל ידי הטומאה: "וכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם, וכן יעשה לאוהל מועד השוכן אתם בתוך טומאותם" (ט"ז).

בסוף הפרשיה, התורה מוסיפה שכפרה זו נדרשת לא רק כעת, על ידי אהרון, כפתרון מיידית לבעיה שנוצרה בעקבות מעשה נדב ואביהו, אלא גם לדורות, בכל יום הכיפורים, על ידי הכהן הגדול שבכל דור:

(כט) וְהִיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם: בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ...

(לב) וַיִּכְפֹּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִמָּשַׁח אֹתוֹ וְאֲשֶׁר יִמְלֵא אֶת יָדָיו לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו...

(לג) וַיִּכְפֹּר אֶת מִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיִּכְפֹּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל כָּל עַם הַקֹּהֵל וַיִּכְפֹּר:

כפרה זו זהה לכפרה שהיה על אהרון לעשות בעקבות חטא בניו, ומושגת באמצעות אותה עבודה. משום כך סדר העבודה של אהרון אחרי מות בניו הוא המודל לסדר עבודת יום הכיפורים.

לבסוף, התורה מציינת שמעשי הכיפור אכן נעשו על ידי אהרון, וכתוצאה מכך משפחת אהרון, כלל ישראל והמקדש נתכפרו ממעשם של נדב ואביהו:

(לד) ...וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה:

כך, ויקרא ט"ז אכן מהווה חוליה משמעותית בסיפור המאורעות בשלב זה בתורה: ביום השמיני למילואים, מייד עם קידוש המקדש וחינוכו, חטאו נדב ואביהו, מהכהנים עצמם הממונים על קדושת המקדש, וחיללו את המקדש. כתגובה, ה' עשה שני דברים: פעל לחזק את קדושת המקדש ואת תפקיד הכהנים בהקשר זה (פרקים י"א - ט"ו), ושלח את אהרון לכפר על הכהנים, על ישראל, ועל המקדש (פרק ט"ז).

ה. המזבח בסדר העבודה

על פי דברינו הנ"ל ניתן ליישב קושי משמעותי בפרשה, זוהי נקודה שכמובן מסייעת למהלך עצמו ומחזקת אותו.

4 להרחבה בעניין זה ראו [שיעורנו לפרשת קורח](#).

העם. כלומר, השכינה שרתה באופן חד פעמי ומיוחד על המזבח החיצון. אם כן, כאשר ה' ציווה את אהרון באותו זמן לכפר על מקומות הקודש, היה צורך לכפר גם על המזבח החיצון, ולכן בפסוק י"ח דובר על המזבח החיצון - אהרון היה צריך לצאת מאהל מועד אל חצר המשכן, למזבח העולה.

אולם, לדורות, רק מזבח הזהב נחשב למקום שכינה, וכפי שמפורש בפרשת תצווה (שמות, פרק ל', פסוק י'), עליו נעשית הכפרה. אף על פי כן, כיוון שסדר עבודת אהרון המתואר אצלנו הוא המשמש בפועל כמקור לפרטי סדר עבודת יום הכיפורים, דרשו חז"ל את הפסוקים בהתאם להלכה.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון וליהודה ראק, תשס"ט *
* לשאלות והערות ניתן לפנות ליהודה ראק בדוא"ל *
* yrock20@gmail.com *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *
* *****
* בית המדרש הוירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *****